
S Z E M L E

Disputa Kányádi Sándor *Vannak vidékek* versciklusáról

“Szél veri a fát.

– Fuss az erdőbe, bolond!

– Fészek van rajtam.”

(Körömversek)

N.I.

Tájéleírást sejtet a szép cím – nemcsak az alliteráció adja a szavak dallamát, hanem a mély és magas hangrend egymásutánja is –, de valóban tájak leírása következik ebben a ciklusban? Valóban tájak – szép, vonzó, idilli vidékek és páncél alatt befagyott tavak, de mindezek csak egy lélek tájai, hátterek, mondhatni díszletek a ciklusban megfogalmazott gondolatok szuggesztív kifejezésére.

Hiszen a XX. század költészetében a táj már ezt a sajátos szerepet tölti be; az alföldhöz az elhagyatottság, a kisemmizettség képzelete társul, a hegy a magány szimbólumává válik és a többi. Maga Kányádi is segít az értelmezésben: “vannak vidékek legbelül” – írja az Előhangban.

E.E.

Meg is ismétli ezt a sort, nyomatékokat ad, figyelmeztet, eligazít. És talán itt található az egész ciklus legfontosabb sora: “vannak vidékek viselem”. Mert ezt szabta rá a sors, mint a szabó a ruhát, de ez levehetetlen, hozzá tartozik, végigkíséri életét, meghatározza hétköznapijait, szerelmét, olvasmányait, gondolatban sem tud szabadulni tőle:

“vannak vidékek viselem

akár a bőrt a testemen”

N.I.

A tíz versből álló ciklus a *Sörény és koponya* című kötetben jelent meg (Csokonai Kiadó, Debrecen, 1989.). A ciklus egy-két verse már előbb is, más kötetben is olvasható, de így válik és itt válik megrázó híradássá a Kolozsvárott élő költő sorsvállalása. Megrázó és példafelmutató. Mert mi marad a hálóban vergődő, a szalmaszálnyi létbe kapaszkodó, a szorításban élő ember számára a legutolsó menedék? Mi lehet a kapaszkodó? Mi lehet az a fenntartó erő, ami megtartja őt

E.E.

őket

N.I.

“ha félárnyékban s ha nem is boldogan”, “ahol az ének kiment szokásból”, ahol az utcán úgy megyünk, hogy állandóan hátrakémlélünk, és mégis egyenes marad a gerinc. Az lehet talán ez az erő – biztosan –, hogy “vannak vidékek legbelül”. Erről vall ez a ciklus, sőt ez a kötet, ezt mondja el Kányádi Sándor, magyar költő mindazoknak, akik hallgatunk rá.

E.E.

A ciklus bevezető verse – még az előhang előtt – a *Vannak vidékek*. A címben foglalt gondolat végighalad a cikluson, és felmutatja azokat a tájakat, amelyeket a lélek meteorológiája alakított ki. Ez a néhány kemény sor azonban még valós vidéket mutat:

“vannak vidékek ahol

a fölösleges

kutya- s macskakölyköket

vízbe ölik vagy elevenen

eltemetik

de mielőtt még a szemük

kinyílt volna

de mielőtt még a szemük

kinyílt volna”

Olyan vidék ez, ahol a kegyetlenség a mindennapos, ahol megborzadunk, mert irtózunk az embertelenségtől. A vers tömörsége valójában egyetlen fokozás; a kegyetlenség egyre borzo-

lőbb fokozatai; "vízbe ölik vagy elevenen / eltemetik de mielőtt még a szemük / kinyílt volna".

N.I.

Szinte mintha maga a költő is most ébredne rá a leírtak döbbenetére: az utolsó gondolatot megismétli. Döbbenet, megborzadva és talán figyelmeztetően is.

E.E.

Igen, fontos hangsúlyt kap itt a "de" kötőszó (értelem-, sőt érzelmhordozó szerepe van). Amíg a ciklus többi költeménye – talán egy kivételével – a verszene változatos variációit adja, ebből hiányzik a dallam. Ha van is ritmusa, ez inkább a keménységé, a szikárságé, már szinte ütősszerűen hat. Szándékos ez az eszköztelenség?

N.I.

Talán..., hogy ne terelje el figyelmünket a formai elemek bőséges áradása. Szinte mementóként kíséri el a vers a ciklus többi költeményét, ahol már elvonttá lesznek a tájak, ahol a forma bőségesen árad, de az alaphang, a "felütés" mégiscsak ez a marad: a valós táj, a valóságos kegyetlenség. Bizonyára ezért helyezte a ciklus élére a költő, még a következő vers elé is, amely ezt a címet viseli: *Előhang*. Az előhang előhangja ez a szikár vers, keménysége végiglüktet a többi költeményen is.

E.E.

Az sem lehet véletlen, hogy míg a ciklusnyitó vers személytelenül, alanytalanul szól az arc nélküli embertelenségről, addig az *Előhang* egyes szám első személyű birtokos rangjai intimmé teszik a belső tájat: "ahol a keserű / számban édessé ízesül", ahol "szavak sarjadnak", "szavak kapaszkodnak", s a költő észrevétlenül – az áthajlások segítségével – beleolvad az idilli tájba: "véremmel rokon a patak / szívemben csörgedez csobog / télen hogy védjem befagyok / páncélom alatt cincogat / jeget-pengető hangokat /".

A vers végére "meggyötörten is gyönyörű tájak" lesznek az egykori idillből, de a reményről árulkodik a befejező négy sor, amely az első négy variációs ismétlése: legbelül még a keserű is édessé ízesülhet.

N.I.

Ám ahogy halad előre az olvasó a ciklusban, úgy fogy, úgy kopik ez a kezdeti reménység. A harmadik darab címe *Viseletes szókkal*. A magánélet tartományaiba menekülő költő számára a szerelem megtartó ereje nyújt némi vigasztalást: "vannak vidékek ahol csak úgy lehet / megmaradnunk ha kezemben a kezéd /". Nem felhőtlen boldogságról van itt szó, csupán "félárnyékról", de a "viseletes szónak is hamva van", s ez talán kárpótolhat az elveszett – vagy elvett? – értékekért.

A harmatból, a tisztaság szimbólumából egy csöppnyi is elég, hogy érdemes legyen megmaradni itt. A páros rímek dallama is ezt sugallja.

E.E.

Pedig a *Cáfolat* már azokról szól gúnyosan hivatalos hangon, megtörve a ciklus líraiságát, a napi valóságra, rendelethez reagálva, akik "névházasság" vagy "konvertibilis valuta" segítségével megválthatják emberi jogukat: azaz bármikor elhagyhatják hazájukat. Az egyetlen vers a ciklusban, amely pontos, publicisztikus szárazságával valós vidékre utal. Hogy a költő mégsem irigyli ezeket a "szerencséseket" és "mégszerencsésebbeket", az kiderül az *Örmény sírkövek*-ből. Szinte a Szózat "élned, halnod kell"-jére gondolunk az elhagyatott temetőkert romos sírjainál: "vannak vidékek ahol már utat / csak romos templom s régi név mutat / örmény-kert zsidó-sor magyar-telek / örmények zsidók lakták székelyek".

N.I.

A pusztulás elégikus látványa itt mégsem csüggesztő. A verszárlat líraisága felülmúlhatatlan a sírkövön összegyűlt eső- és harmatcsöppöt gyűjtögető madár rajzában: "a gaz-felverte mohos sírra száll / iszik s hálából mikor égre kel / a holtakért a madár énekel".

E.E.

Megdöbbentő az a szolidaritás, amely a kisebbségi sorsot kiszélesítve minden elnyomottért képes szót emelni, minden jogfosztottságot felpanaszol. Az egy vidéken együtt éltek poraiból fakadó madárdal líraisága igazi költői hitvallás; az élőkért is énekel. Hiszen ezt bizonyítja a ciklus több verse is.

N.I.

De a következő költemény, az *Oki Asalcsi balladája* mintha vitatkozna ezzel a vallomással. Itt a költő kétszer is hangsúlyozza, hogy az önkényre csak hallgatással lehet válaszolni: "vállalni de nem az önkényt / életem át hallgatással / dacol az elnyomással /, illetve később: "életem át hallgatással / szembeszállt az elnyomással". A csángók között élő votják orvosnő két kötetnyi verset szerzett két megyényi népnek, ám tiltakozásul az önkény ellen elhallgatott, gyógyító munkája azonban továbbra is értelmet adott életének.

E.E.

De mit tehet a költő, akinek lételeme a szó? Milyen szépen fogalmazta meg ez a gondolatot

1975-ben, az *Apáczai* című prózaversében: "... egyetlen batyunk botunk fegyverünk az anyanyelv"! Vagy a *Három körömré** című költeményében:

A központozás
rabságából próbáltál,
legalább abból...
s vélt bilincseid:
kérdő, felkiáltójel
és a megvetett
hármaspont maradt
(zárójelök rácsa közt)
végső fegyvered.
N.I.

Nem hallgathat el tehát, legfeljebb felrúgja a merev szabályokat, ahogyan máshol is írja:
nemcsak az írásjeleket
és a még mindig osztálykülönbséget
fitogtató nagybetűket el kellene
hagyni minden fölöslegest
meztelenre kellene vetköztetni
a szavakat akár
a deportáltakat
(El kellene)
E.E.

A ciklus utolsó előtti verse, az *Éjfél utáni nyelv* a legtalányosabb. Mintha egy Chagall-festmény elevenedne meg szemünk előtt, a látvány és a látomás egybemosódik, s a reális világ irreális, kísérteties és nyomasztó vízióvá nő. A cigányok félnomád tábora először csak a vasúti váróteremben, majd "...két-három század év után" a "szent mihály templomban" üt tanyát. A kép riasztó mindenhogyan, de leginkább nyelvünket félti a költő (ezt érzékelteti az igealakokkal is: ki-kilessz, keressz"), mert az "éjfél utáni nyelv" civilizáció alatti állapotokat tükröz-hordoz. Mintha a Jelenések könyve elevedne meg az apokaliptikus látomásban.

N.I.

De talán ez még mindig biztatóbb, mint az "ember-utáni csend" Tóth Árpád-i víziója. Mintha maga a költő is megbocsátana a szelíd János evangélistával együtt "se péter se máté csak jános van jelen", s az óriásira nőtt csecsemőt "nagyétvágyú krisztus"-nak nevezi. A verset záró szó mintha a megváltás lehetőségével biztatna: a zűrzavaros kép eltűnik, s "lehunyt pillád alatt" jelenik meg a megváltás-szimbólum.

E.E.

Szinte a teljes reményvesztettség szól a befejező versből, amely az *Előhangnak* válaszol. Ugyanis a ritmus, a kezdő sorok is azonosak, csupán egy szó változik: a "csak", amely szinte lefokozza az első versben még felcsillanó reményt. Ez már csaknem a "nincsen remény" tragikus kiábrándultsága.

"vannak vidékek gyönyörű / tájak ahol csak keserű / lápi tenyészget sanyarú / sorsú emberek szomorú / szemében alig pislogó / mindegyre el-ellobbanó / fakó reménység révedez / hogy egyszer mégis vége lesz" (*Metszet*).

Ezek a szinte Szervatiuzt vagy Buday-metszetről kilépő emberek megkeményedett vonásaikkal valami mitikus múltba merevednek, morális tartásuk tragikus.

N.I.

Valóban, a vers címe *Metszet*. Úgy ülnek ezek az emberek "révedőn / reményt már alig rebbenőn /", mint a vancouveri indiánok. Szívbe markoló kép ez, s egyúttal megdöbbenő a hasonlóság a kép nép között. "indiánosodik szemünk" – mondja a költő az elrévedező beletörődés, de a szikár keménység páratlanul tömör kifejezéseként. S ez nem csupán külső és felszínes hasonlóság, hiszen a ciklus másik versében, az *Indián ének*-ben meg is fogalmazza a lényeges egyezést: "vannak vidékek / ahol a népek / csöndben az ágak / jelekkel élnek / beszélni félnek / viharra várnak".

E.E.

Ám a viharvárás helyét sokkal szomorúbb kép foglalja el: "tekintetük tekintetünk / akár egy temetés után / telő vasárnap délután". A líra varázsereje tehát megtört, átadta helyét az enyészetnek, a pusztulásnak. Itt már képes megemlíteni a verszárlatot, mint az *Alázuhanó diólevélre* című versében, amely *Csoóri Sándor* remek lírai portréja is egyben.

Kányádi költészetének kiteljesedéséről vall ez az egyetlen versszak is, hiszen a kettős ellentét

* A csillaggal jelzett költemények nem ebből a ciklusból valók.

miatt szinte mértani pontosságúnak tűnő szerkezetet (alázuhan-szárnyul, nehezül-szárnyul) oldja a h és l hangok lágysága, a szóválasztás költőisége és a tördelés tudatossága:

“alázuhan az első

diólevél

s hulltában

hóharmat-verte halántékú

férfi vállára

nehezül: szárnyul”

N.I.

A vers a “lenti” világ képét festi szóhasználatával is: vályú alján, kiöregedett, megszajzik, horkanva hőköl vissza, alázuhan – de a záró szó, a “szárnyul” madárlátta magasságokba emeli fel a gondolatot, és így válaszol az egész ciklus költői kérdésére: mit tehet a költő ott, “ahol az ének kiment szokásból”. A madármotívum gyakori, szinte állandó megjelenése a válasz – és nemcsak a kötet másik ciklusának, a *Madáretetőnek* emberséget hirdető utolsó versszakában:

“Ha majd tavasz lesz és én hallgatok,

akkor zendüljön a ti hangotok,

hírrel hirdetve, hogy az emberek

télen se voltak embertelenek.”

ERDÉLYI ERZSÉBET – NOBEL IVÁN

Még egyszer

Történelem IV. 1944-1990.

A történelem tankönyveknek, úgy látszik, rendszerektől függetlenül sajátos sorsa van. Megírják őket, megjelennek és azonnal vihart kavarnak, indulatokat keltenek, mozgósítják és megosztják a tanártársadalmat, szakértőket és politikusokat, a közvéleményt. Így történt ez most is, amikor a régen várt, hiányt pótló kötet került a tanárok és diákok kezébe.

A kötet a hagyományostól, a megszokottól eltérő módon készült. Hangulatilag jelentősen motiválta a szerzőket, szerkesztőket az a tény, hogy korábban (a minisztérium által) kiírt tankönyvpályázatra az adott témára nem érkezett mű. Rövid idő állt a rendelkezésre, hiszen a célkitűzés az volt, hogy januárban a tankönyv az iskolákban legyen. Ennek ellenére a szerzők, lektorok írás közben az elkészült szövegrészeket szélesebb tanári – és tanuló! – “közvéleménnyel” szembesítették s az ott elhangzó véleményeket, kritikai elemeket, módszertani javaslatokat igyekeztek a szövegbe beépíteni. Az elkészült kötet szerkezete ezeket az igényeket tükrözi.

A szöveg a korábban megszokott tankönyvi szövegekhez képest sokkal folyamatosabb, kevésbé tördelt, inkább “könyvszerű”. A képek – bár nem a legjobb minőségűek – a szöveg kiegészítését szolgálják. A könyv tartalmaz dokumentumokat és egyéb informatív segédleteket: kronológiát és alapstatisztikákat jelenünkről. Ezeknek a feldolgozásai jelentős erőfeszítést követelnek mint a tanároktól, mint a diákoktól egyaránt. A dokumentumok egy része eddig nem, vagy csak igen szűk körben volt olvasható, ezért ehhez a háttéranyagot a tankönyv mellett megjelentetett “tanári segédlet” adja. Ez a kötet (célja szerint) szöveg-kommentár, sajátos információs bázis, amely a tanítás folyamatát könnyítheti. Itt világos a szerzők előtt, hogy a segédlet vonatkozásában a későbbiekben jelentősen előre kell lépni, jóval tartalmasabb, sokrétűbb anyaggal segítve a tanárok munkáját.

A tankönyv módszertani szempontból ezek alapján talán konzervatívnak mondható, de a jelenlegi helyzetben ez a szerzők tudatos tevékenysége nyomán alakult így.

Az elképzelések szerint az anyagot az alábbi óraterv alapján lehetne tanítani (ettől persze el lehet térni, más megoldást választani):

1. A nemzetközi viszonyok és Magyarország 1944-1948. 10 óra

2. A nemzetközi viszonyok és Magyarország 1949-1956. 10 óra

3. A nemzetközi viszonyok és Magyarország 1957-1990. 10 óra

Forrásfeldolgozás, ismétlés, összefoglalás. 3 óra

(Ez heti két órát figyelembe véve 33 óra, 16-17 tanítási hét.)

A tankönyvet ért kritikai megjegyzésekkel sem a szerzők, sem pedig a szerkesztők nem kívánnak vitába bocsátkozni. Elsősorban azért nem, mert a két egyértelműen pozitív lektori